

РЕСТАВРАЦІЯ СТАЛІНІЗМУ В РОСІЇ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА¹

Ярослав КАЛАКУРА

orcid.org/0000-0001-9007-4991

доктор історичних наук, професор,
заслужений професор КНУ імені Тараса Шевченка,
провідний науковий співробітник
НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка
email: kalajar@ukr.net

Анотація. Аналізуються згубні наслідки відродження сталінізму в Російській Федерації як каталізатора імперської політики і збройної агресії проти України, з'ясовуються загрози путінізму для української державності та ідентичності. Наголошується на ключовій ролі українознавства в протидії ідеології рашизму, формуванні національно-державницької свідомості та патріотизму українців. Сформульовані пропозиції щодо запобігання новій хвилі українофобії після закінчення гарячої фази війни.

Ключові слова: українознавство, небезпека сталінізму, протидія путінізму, рашизм, російсько-українська війна, спростування російських міфів.

Постановка проблеми. Окупаційно-геноцидна війна Росії проти України стала індикатором реставрації та остаточного утвердження ідеології і практики сталінізму в Московії та одним із його наслідків. Ті суспільно-політичні та соціокультурні процеси, які відбуваються в путінській Росії упродовж останнього двадцятип'ятиріччя, деякі дослідники та експерти кваліфікують як ресталінізацію або відтворення сталінізму. Проте це настільки динамічний, системний і всеохоплюючий перебіг змін, що може оцінюватися як реставрація, тобто повернення до старої радянської системи і методів управління, реанімація комуністичної ідеології та сталінської моделі історичної пам'яті.

Синонімами цього терміна можуть

слугувати такі поняття, як «відродження», «відновлення», «реабілітація» тощо. Відмовившись від демократизації та реформ, нинішній політикум Росії свідомо і цілеспрямовано насаджує та культивує путінський варіант неосталінізму, розглядаючи його як засіб самозбереження режиму, відновлення СРСР, запобіжник нової хвилі незалежницького руху суб'єктів Російської Федерації (далі – РФ) та можливого розпаду неоімперії.

Сам термін «Сталінізм» (з великої літери) народився в 1930-х рр. у найближчому оточенні вождя і вперше був озвучений його соратником Л. Кагановичем за аналогією з ленінізмом, як і формула «Сталін – це Ленін сьогодні». Сучасна наука трактує концепт «сталінізм» як крайню форму тоталітаризму,

¹ В основу статті, яку підготовлено у межах виконання науково-дослідної роботи «Викриття російських фальсифікацій і міфів історії України як складова гуманітарної безпеки держави» (№ держреєстрації 0125U002252), покладено доповідь на Міжнародній науковій конференції «Сучасне українознавство в обороні держави та її повоєнній відбудові» 16 жовтня 2025 р.

репресивну, жорстку і централізовану систему одноосібного управління державою; реакційну теорію, політику та ідеологію, яка сформувалася в СРСР і функціонувала у період правління Сталіна [9].

Парламентська асамблея Організації з безпеки та співробітництва в Європі ще десять років тому на засіданні у Вільнюсі ухвалила резолюцію, яка прирівнює сталінізм до нацизму. Синтез сталінізму і фашизму породив вищу форму нацизму – рашизм, яку Верховна Рада України кваліфікувала в 2023 р. як державну ідеологію РФ. Поглиблюючи оцінки цих явищ, деякі дослідники проводять паралелі між рашизмом і фашизмом, сталінізмом та путінізмом як їх різновидностями [11], наголошуючи в такий спосіб на важливості та актуальності означеної проблеми для України та українознавства. Як відомо, реанімація сталінського централізму та командно-адміністративних методів управління відбувалася і в УРСР у часи Брежнєва–Щербицького шляхом посилення контролю за культурно-духовним життям, російщення науково-освітнього та інформаційного простору, переслідування українських дисидентів і правозахисників.

Аналіз досліджень та публікацій. Джерельний комплекс статті представлений двома групами: документальними, переважно у форматі збірників [4, 6, 35], та історіографічними. Останні охоплюють наступні тематичні сюжети досліджень: а) природа та сутність сталінізму [25, 32, 39], його злочини, в т. ч. в Україні [10, 29]; б) відродження сталінізму в РФ з акцентом на путінізм як його різновид та рашизм як державну ідеологію [40]; в) геноцидно-окупаційна війна проти України стала виявом імперських

амбіцій заздрості та комплексу неповноцінності путінізму, складовою українофобства [1, 3, 12, 18–19]; г) українознавство в протидії рашизму та запобіганні поширенню неосталінізму в Україні [5, 4, 13, 15, 24, 36]; г) методологія та методика критики і розвінчування сталінізму в його сучасних модифікаціях українофобства [7–8, 11, 20, 26]. Хоча перші публікації з аналітичної критики сталінізму з'явилися на початку 1990-х [28, 38], однак активне осмислення вказаних проблем у контексті імперського, радянського і сучасного періодів Росії як однієї цілісної традиції з урахуванням спроб обілювання постаті Сталіна почалося на межі ХХ–ХХІ ст. і триває досі. Науковці звернули увагу на етнізацію сталінізму в СРСР, «націоналістичні», «куркульські», «голодоморівські», «шкідницькі» та інші каральні акції з акцентом на етнічність, заборону українознавства, а також на те, що твори «вождя», його промови в маніпулятивних цілях перекладалися національними мовами, включно з українською.

В оприлюднених працях на основі документальних джерел і фактів наголошується, що із сталінізмом пов'язані найбільш драматичні сторінки історії України ХХ ст: терор, масові репресії, депортації, голодомори, згортання українізації, розстріляне відродження. Це доба змосковлення України, яка породила тоталітарну освіту, гуманітаристику та журналістику, наклала ідеологічне табу на українознавство. Вказані сюжети досить ґрунтовно висвітлюються також в узагальнюючих дослідженнях [25, 30], науковій, навчальній літературі з історії та українознавства [12, 14–15, 17, 24, 34, 36]. На основі аналізу архівних документів та конкретних фактів

автори обґрунтовують висновок про те, що більшовицький режим шляхом ідеологічних маніпуляцій зумів сформувати в українському суспільстві певний прошарок людей (переважно в так званих «пролетарських регіонах»), які сакралізували «героїчні сталінські перемоги» і глорифікували особу «вождя». (До слова, тепер там рашистські окупаційні війська). Завдяки новітній літературі в суспільній свідомості поглибилось розуміння сталінізму як загрозової для людства моделі тоталітарної диктатури, автократії та ідеологічного монополізму. Разом з тим, незважаючи на порівняно великий масив джерел і наукових досліджень, українознавчий контекст реставрації сталінізму в РФ в його сучасному форматі лише починає критично осмислюватись, передусім у тісному зв'язку з нинішньою війною проти України, її викликами, які постали перед українознавством. Пріоритетне значення цієї проблематики диктує необхідність поряд з розвінчуванням путінської модифікації сталінізму глибше викривати реакційність сталінської суспільно-політичної системи, її наслідки для України та українознавства, спростовувати різного роду міфи, зокрема ніби Сталін «об'єднав» українські етнічні землі, «визволив» їх від гітлерівців тощо.

Актуальність проблеми зумовлюється кількома чинниками. По-перше, сталінізм і його ідеологічна основа рашизм становлять найбільшу загрозу Україні, її державності, ідентичності, доказом чого є нинішня кровопролитна війна на знищення України, окупація частини території, використання на ній сталінських практик насилля, репресій, виселень, деукраїнізації, примусове нав'язування українцям російського громадянства

та їх «перевиховання» в дусі «русского мира» шляхом фізичних та морально-психологічних тортур. По-друге, диктаторський режим Кремля не відмовився від стратегії відновлення СРСР як умови збереження «великої історичної Росії» і розглядає Україну як головну перешкоду для її реалізації. Ця стратегія і спонукала Путіна до повномасштабної агресії під виглядом «спеціальної військової операції» з метою «денацифікації» та «демілітаризації» України і захисту інтересів росіян. По-третє, ресталінізація та путінізація Росії роблять її ще більш небезпечною не лише для України та українознавства, на що вказують дослідники [31, 37], включно з автором цієї статті [13], але й демократичного світу. Усі ці та інші чинники засвідчують злободенність і важливість проблеми, вказують на необхідність її подальшого і поглибленого українознавчого осмислення та активного спротиву ворожій стратегії.

Мета статті: з'ясувати сутність путінської моделі сталінізму, викрити злочинний, агресивно-імперський і тоталітарний характер, довести її зв'язок із рашизмом як державною ідеологією, висвітлити роль інтелектуального потенціалу українознавства, його методології у протидії путінізму та рашизму.

Виклад основного матеріалу. Беручись до реалізації цієї мети, видається доречним попередньо обміркувати відповіді на декілька гострих історико-теоретичних та методологічних запитань: 1. Чому саме Росія з-поміж радянських республік виявилась найбільшим спадкоємцем і своєрідним заповідником сталінізму? 2. Чим пояснити, що започатковані президентом Росії Б. Єльциним кроки щодо лібералізації, дерадянїзації та декомунізації країни були згорнуті

з приходом до влади Путіна? 3. За що мстить Путін українцям і чи спроможний український чинник стримати його реваншистські наміри? Синтезуючи роздуми над цими запитаннями, зробимо наступні узагальнення.

Перше. Росія успадкувала від минувшини не лише імперську психологію і монархічну ментальність, але й фанатичну віру в «царя-батюшку» та культ вождя-правителя. Значна частина російського соціуму обожнювала Сталіна та СРСР як спадкоємця імперії, а тому з ностальгією поставилась до його розпаду, до краху комуністичного режиму і вороже зустріла ліберальні ідеї Заходу, лінію на демократизацію країни, надаючи перевагу збереженню «твердої руки» і «порядку». Для багатьох росіян Сталін був «своїм». Починаючи з 1930-х рр., він взявся за трансформацію радянської держави в «російську» і почав перевтілюватися з «грузина в росіянина», прославляючи російську мову, науку, культуру, історію. Оголосивши себе «батьком радянських народів», він у Кремлі з нагоди перемоги над гітлерівською Німеччиною виголосив тост «за великій рускій народ». Це ототожнення радянського і російського стало спекулятивною формулою для відновлення в РФ радянських державних символів, пам'ятників та ідеології, використання владою болісної туги за Союзом та диктатором, пов'язування з його іменем модернізації країни та перемоги в Другій світовій. Не випадково, за опитуванням Левада-Центру 2021 р., 39% росіян назвали Сталіна найвидатнішою людиною «всіх часів і народів» та носяться з гаслом «Путін назавжди!» [39]. Все це свідчить про те, що в Росії найбільше зберігся культ вождя і склалися сприятливі

умови для відтворення сталінізму у форматі авторитарного путінізму.

Друге. Єльцин і Путін – вихідці з радянської номенклатури, але перший – з партійної і сприймався як альтернатива старій гвардії, а другий – «темна конячка» – з кагебістської. Слабкість Єльцина і «сила» Путіна пояснюються тим, що в СРСР існувало два центри прийняття політичних рішень: Кремль – Політбюро ЦК КПРС і Луб'янка – КДБ. Після розпаду СРСР Політбюро не стало, а КДБ залишився в РФ під назвою «ФСБ», яка, взявши ставку на просування у вищі органи державної влади «своїх», вивела Путіна на пост президента замість Єльцина. Росія, на відміну від інших республік, не мала окремої ланки в КПРС і свого ЦК. Ці функції виконував союзний орган, але як найбільша за територією, чисельністю населення та потенціалом республіка вона привласнила собі особливу роль серед інших республік і титул їхнього «старшого брата». Зауважимо, що і Єльцин як політик часів Брежнєва і Андропова, коли почалася «тиха» ресталінізація, під прикриттям ліберальної риторики на практиці залишався сталіністом, а його політика була суперечливою і кризовою. Натомість Путін – «старий КДБіст», глибоко вмонтований в структуру і методи спецслужб та агентурні мережі, видавав себе за «реформатора», приховуючи свої консервативні погляди та імперські устремління. Ще 2005 р. він назвав розпад Союзу «найбільшою геополітичною катастрофою ХХ століття», почав відбілювати Сталіна, підтримав міф про сталінську модернізацію країни та її «успішного менеджера», заохочує відновлення пам'ятників тирану, підносить роль КДБ–ФСБ як інструменту «керованої демократії» в

Росії. Навіщо Путіну потрібен Сталін і чому він його «копіює»? Це робиться у відповідь як на запит суспільства, так і для самоствердження своєї «величності», для подальшої міфологізації образу «переможця», виправдання тих кривавих методів, які використовував його «натхненник». Путін обрав не стратегію розвитку, а стратегію війни на знищення України, продовжуючи в такий спосіб сталінський геноцид українського народу.

Третє. Путін не може змиритися і пробачити українцям, що вони розхитували Російську імперію, руйнували Радянський Союз, відновили свою державну незалежність, а після Революції гідності насмілилися остаточно вирватися з «обіймів старшого брата» і зробили для свого майбутнього євроатлантичний вибір. Замість розбудови добросусідських відносин з колишніми республіками він постійно дестабілізує їх, висуває реваншистські претензії, апелюючи до історії, вдається до агресії (Грузія, Молдова, Україна) та шантажу (Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Казахстан). Територія, яку контролює путінський режим, збільшилася в результаті анексії Криму і частини інших областей України, РФ розмістила свої війська в Абхазії, Південній Осетії та Придністров'ї. Понад те, вона вдалася до економічного тиску на Україну, енергетичного шантажу, роззброєння, взяла курс на ослаблення, розкол і обезкровлення, а відтак і відкритої агресії та окупації частини території. З одного боку, з України до Росії були вивезені стратегічна авіація, бомбардувальники, балістичні ракети, в 1996 р. остання ядерна боєголовка. А з другого – через створену потужну агентурну базу впливу, симпатиків Сталіна,

проросійські політичні партії, засоби масової інформації, олігархів Кремль зумів розколоти українські національно-демократичні сили, передусім Народний Рух України, прибрати їхніх лідерів, зокрема В'ячеслава Чорновола, привести до влади прокремлівських політиків Л. Кучму, П. Лазаренка, Ю. Тимошенко, М. Азарова, В. Януковича, В. Медведчука та ін. Крім того, за час правління Путіна почалося знекровлення української діаспори в самій РФ [2].

Якщо в 1989 р. тут проживало близько 4,4 млн. українців, то за переписом 2010 р. їх чисельність зменшилася більш ніж удвічі. Це стало наслідком того, що російська ідеологічна машина неухильно знищує українську та інші етнічні спільноти, асимілює їх. Бути українцем у сучасній Росії стало небезпечно і ризиковано, адже влада не визнає українську ідентичність. Припинено діяльність Об'єднання українців Росії, його місцевих осередків, немає жодної державної школи з викладанням української мови, фактично згорнута робота культурних товариств. Як уже зазначалося, тотальна деукраїнізація як складова політики та ідеології рашизму стала пріоритетним напрямом діяльності російської влади і на тимчасово окупованих територіях України. Отже, головною умовою протидії і стримування агресивних намірів путінського неосталінізму є військово-політичне ослаблення ворога, зупинення війни, підтримка національних рухів у самій РФ, що в свою чергу працює на збереження України як незалежної держави.

Висловлені міркування дають ключ для глибшого розуміння, чому реставрація сталінізму в РФ з відтінком путінізму складає одну з найбільш небезпечних

загроз для України та демократичного світу загалом. Річ у тому, що в самій природі сталінізму закладені інстинкти воєн, агресії, насилля, кровожерства, людиноненависництва, жорстокості [18, 29]. Сталін, як і сьогоднішній Путін, ненавидів українців, оскільки вони боролися за незалежність, чинили шалений опір насадженню більшовизму, його плану автономізації при утворенні СРСР, програмі насильницької колективізації і хлібозаготівель. І він мстив та нищив їх червоним терором, масовими репресіями, геноцидними голодоморами, депортаціями, етнічними чистками, «ждановщиною» тощо. Автор не може однозначно стверджувати, що Сталін був українофобом, але він поділяв їхні погляди, жорстоко боровся з ідеєю незалежності України і добився її повного підпорядкування Кремлю. При ньому українці були віднесені до «ненадійних народів» не тільки в 1920–1930-х рр., але й після війни, коли до звинувачень додалася співпраця частини українців з гітлерівцями на окупованих територіях, підтримка діяльності ОУН та УПА. Це, очевидно, стало мотивом виношування плану виселення всіх українців у віддалені райони, який, за словами М. Хрущова, зірвався лише тому, що їх виявилось «занадто багато». Інакше кажучи, спільним для обох диктаторів є те, що ідеалом для них виступає московський шовінізм, насилля, терор і війна. Російські катівні в Бучі, Ірпені, Ізюмі, Лимані, Маріуполі, на Запоріжжі, Сумщині, Харківщині, Херсонщині за своєю жорстокістю не поступаються сталінським концтаборам. До речі, хрестоматійно відомо, що російський царизм спровокував Першу світову війну, Сталін і Гітлер розв'язали Другу, а повномасштабна війна Путіна

проти України таїть у собі небезпеку переростання в Третю світову з метою перерозподілу сфер впливу.

Повертаючись до обставин, причин і мотивів реставрації сталінізму в путінській Росії в контексті небезпек для України, необхідно виділити з-поміж них не лише збереження монархічно-імперської та комуно-радянської спадщини, але й те, що, на відміну від країн Балтії та України, тут була придушена демократизація ще при її зародженні на початку 1990-х рр., не проведена декомунізація суспільства, не засуджені злочини сталінізму, не відбулося покарання їх організаторів. Унаслідок цього в Московії утвердилися авторитаризм і централізм як інструменти збереження особистої влади Путіна, легалізовано діяльність так званих «патріотичних» сил, шовіністично-націоналістичних та чорносотенних партій і ліворадикальних організацій, які разом з державними силовими структурами борються з опозицією, інакомисленням, з людьми іншої, «не путінської» крові. Державною ідеологією став рашизм, який насаджує тотальну ненависть до «внутрішніх і зовнішніх ворогів», до всього демократичного світу, тероризує його погрозами ядерної війни [40].

Намагаючись повернути міфічну «велич» Росії, відновлено прапор Російської імперії часів імператора Миколи II, музичний супровід державного гімну Радянського Союзу. Сучасна російська нагородна система включає як імперські нагороди (орден Святого Георгія та Георгіївський хрест), так і радянські відзнаки (ордени Суворова та Кутузова). Пантеон слави поряд з Пушкіним поповнився іменами Сталіна, Жукова та ін. Російська пропагандистська машина через засоби

масової інформації, соцмережі, штучний інтелект активно популяризує ці імена на пострадянському просторі як пам'ять про «спільне минуле», «спільну історію і культуру», якими, мовляв, необхідно пишатися. Незадовго до повномасштабного вторгнення в Україну змінено уніформу російської армії, яка схожа на ту, що була в Російській імперії, але поєднана з радянським дизайном погонів. Тобто в усіх можливих сферах, навіть на візуальному рівні, російська пропаганда намагається законсервувати і зберегти образ свого імперського і радянського минулого, засвідчуючи водночас сучасну амбітність путінізму на світове лідерство.

Чи не найбільший вибух справжнього переполюху, неконтрольованих емоцій і люті в Путіна та його оточення викликали утвердження української незалежності, демократичні реформи, Помаранчева революція, Революція гідності, деколонізація і декомунізація суспільства, його європейський вибір. Багато хто пам'ятає, як напередодні повномасштабного вторгнення в Україну російський президент, стискаючи пальці та кривлячи губи, говорив: «Ви хочете декомунізації?! Ну що ж, нас це цілком влаштовує ... Ми готові вам показати, що означає для України справжня декомунізація!» [22].

Путінський режим дотримав слово: сотні тисяч українців, включно з дітьми, уже загинули, а на окупованих територіях стираються будь-які ознаки українськості та запроваджуються стандарти «руського мира». Дають про себе знати й примітивні знання Путіна з історії, постійне перекручування фактів. Навіть під час зустрічі з президентом США Дональдом Трампом на Алясці він відніс князя Ярослава Мудрого та

гетьмана Богдана Хмельницького до діячів спільної історії росіян і українців як «одного народу». За його химерними уявленнями, СРСР – «це просто Росія», яка тимчасово носила іншу назву, «Україну створив Ленін», «розпад Радянського Союзу – найбільша геополітична катастрофа ХХ ст.». Путін, звичайно, не Сталін, але він такий же фанатик у неприйнятті України як окремої держави, а тому ще більш витонченими езуїтськими методами та цинічними засобами використовує радянські практики для нищення української ідентичності у відповідь на спротив його амбітним геополітичним планам, фактично наслідуючи свого кумира. Якщо для Сталіна ідея незалежної України була загрозою існуванню СРСР і він відчував потребу обезкровити українське село та «почистити» інтелігенцію, русифікувати міста, то в Путіна ще більш цинічний «проект» – повне знищення української людності, стирання національної ідентичності та історико-культурної пам'яті. В реалізації цього проекту він має потужну підтримку з боку російських шовіністів і комуністів, які, реабілітуючи злочини сталінізму, піддали критиці постанову ХХ з'їзду КПРС про культ особи Сталіна за «упередженість і необ'єктивність».

Курс Путіна на ресталінізацію всіляко підтримує і патріархат Російської православної церкви (далі – РПЦ) на чолі з Гундяєвим. Це та церква, яку називають «сталінською», оскільки її реанімував Сталін у 1943 р., гарантуючи «канонічність» шляхом повного контролю з боку органів державної безпеки. І тут далеко не останню роль відіграв український чинник, адже вона мала продовжити духовну колонізацію України. Після включення західноукраїнських

земель до складу СРСР постало питання про підпорядкування численних тут православних парафій Московському патріархату та нейтралізацію (на практиці – знищення) Української греко-католицької церкви (далі – УГКЦ). Тут до речі згадати спецоперацію НКВС під назвою «Львівський церковний собор» 1946 р., скликаний за вказівкою партійно-радянського керівництва з метою ліквідації УГКЦ. До речі, в нинішній РФ Сталін постає як «рятівник» російського православ'я, його образ відтворено на фресках у храмі збройних сил, а патріарх Кіріл благословив не лише Путіна управляти країною «довічно», але й російські війська на війну в Україні, назвавши її «священною» [21]. У захисті єдиного духовного простору «Святої Русі» важливу роль він відводить філії РПЦ в Україні під фальшивою назвою Української православної церкви, чимало служителів якої виступають в ролі прихильників і «ждунів» Путіна. У відповідь на відкриту підтримку російської агресії, звинувачення українців у війні Президент України запровадив санкції проти найбільш одіозних кліриків Української православної церкви Московського патріархату (далі – УПЦ МП). Діяльність цієї церкви підпадає під дію Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», який унеможлиблює діяльність релігійних організацій, що керуються державою, яка здійснює агресію проти України. Архієреї, включно з митрополитом УПЦ МП Онуфрієм, перебувають у штаті РПЦ і під її наглядом.

Зупинимось докладніше на загрозах путінської моделі сталінізму для України і українознавства та деяких особливостях протидії путінізму з

урахуванням уроків минулого і викликів нинішньої війни. Не можна забувати, що сталінізація не оминула Україну, вона залишила руйнівний слід у всіх сферах суспільного життя, в тому числі й національній свідомості та ментальності українців. Йдеться як про мільйони репресованих, розстріляних, депортованих, заморених голодною смертю, так і покалічених духовно, ідентифікованих бацилами сталінізму, зомбованих його ідеологією. Постать тирана бронзувалась у пам'ятниках, назвах міст, вулиць, підприємств, колгоспів, оспівувалась, возвеличувалась і міфологізувалась в українській радянській історіографії, поезії, літературі та мистецтві. Нагнітаючи атмосферу насилля, терору, страху, покірності, морально-психологічних травм, влада водночас насаджувала культ особи Сталіна, його обоження як геніального вчителя і улюбленого вождя світового пролетаріату, конструювала міф про особливу роль в історії. Після його смерті, розгортання офіційної критики культу особи на партійних з'їздах і в засобах масової інформації, викриття злочинів під час реабілітації жертв репресій ставлення українців до постаті Сталіна помітно почало змінюватись, особливо на межі 1980–1990 рр. під впливом руху за державний суверенітет і незалежність України, критичного переосмислення негативної ролі радянської спадщини з погляду національних інтересів та цінностей. На початок 1990-х рр. у складі населення України було майже 10 мільйонів людей, які жили «при Сталіні», а ще майже 15 мільйонів, які народилися після смерті диктатора. За визначенням дослідників та експертів, представники цих груп у своїх оцінках сталінізму були налаштовані полярно: одні

виправдовували його дії, інші вважали злочинними. Ця полярність відбилася на процесі десталінізації українського суспільства. Він супроводжувався, з одного боку, продовженням критики і розвінчуванням культу особи Сталіна, започаткованими в часи М. Хрущова, руйнуванням політичної та ідеологічної системи, створеної в СРСР, реабілітацією жертв сталінських репресій на основі закону «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» (1991), а з другого – деконструкцією сталінської ідеології, формуванням нової моделі національної пам'яті [27, 39].

Заради об'єктивності необхідно зазначити, що всі ці заходи носили половинчастий характер, проводились непослідовно і наштовхувались на спротив «сталінофілів», прокомуністичних та проросійських сил, представників партійно-номенклатурної еліти в системі центральної (Л. Кравчук, Л. Кучма, О. Мороз, П. Симоненко та ін.) і місцевої влади, особливо на сході та півдні країни, де помітна частина мешканців міст не вичавила з себе дух Сталіна, залишки комуністичної та колоніальної зашореності. Можна погодитись з думкою І. Лосева, що регенерація сталінізму в Україні відбувалась у формі відродження комуно-радянського патріотизму, який мав потужний антиукраїнський потенціал, оскільки не передбачав створення та існування на пострадянському просторі незалежних держав. Навіть ще не так давно замасковані комуністи і соціалісти, Партія регіонів, її дітище «Опозиційна платформа – За життя» намагалися оживити комуністичну ідеологію [23].

Згадаймо, як порівняно недавно в приймальні голови Організації

ветеранів України генерала Герасімова висів великий портрет Сталіна, як в часи Януковича вулицями міст не лише на Сході й Півдні, але й в столиці розгулювали симоненківці, вітренківці, соломаїни, медведчуки, новинські, труханівці з портретами вождя та георгіївськими стрічками. Україна тривалий час продовжувала залишатись в інформаційному полоні Росії, її агентів впливу. Разом з тим велика роз'яснювальна робота, зокрема й українознавців, щодо розвінчування сталінізму дала позитивні результати. Як показали соціологічні опитування, які проводились упродовж трьох останніх десятиріч, переважна більшість українців ставляться до Сталіна набагато негативніше, ніж жителі РФ, і ця тенденція в умовах війни стала домінуючою. Якщо серед українців лише близько 16% схильні позитивно оцінити діяльність Сталіна, то серед мешканців РФ – більше половини (52%). І все ж мало не кожен третій опитаний в Україні вважає його «мудрим керівником», хоча понад 70% згодні з тим, що «Сталін – жорстокий, нелюдський тиран, винний у знищенні мільйонів безневинних людей» [16].

У процесі десталінізації України простежується три умовних періоди: початковий, або поміркований (1991–2003); прискорений (2004–2014) і радикальний (з 2015 – до цього часу). Каталізатором останнього стали Революція гідності та повномасштабна війна РФ проти України. Поряд з позитивною динамікою на кожному з них були й гальмівні явища деструктивного характеру. Та чи можна вважати, що рецидиви сталінізму в Україні вже неможливі, що він як вияв минулого тоталітаризму більше не загрожує? На жаль, ні. На думку багатьох

фахівців, українське суспільство ще не звільнилося остаточно від залишків колоніалізму, сталінізму і комунізму. Йдеться про совковість свідомості, прояви корупції, непрозорість прийняття управлінських рішень, зловживання службовим становищем, маніпуляцію громадською думкою, авторитарно-бюрократичні практики у діяльності владних структур, обмеження прав опозиції, свободи слова, доступу до інформації. Нинішня війна – це і є боротьба між російською «неосталіністською» імперською ідеологією та демократичними орієнтирами українців на утвердження цінностей свободи і гідності людини.

У контексті рецидивів практик сталінських часів насторожують і деякі інші негативні тенденції в деколонізації українського суспільства, утвердженні національної ідентичності, такі як недооцінка ролі українознавства, національно-державницького виховання молоді, недостатнє впровадження української мови в публічному просторі. Уповноважена із захисту державної мови О. Івановська повідомила, наприклад, що, з одного боку, стало менше порушень мовного законодавства у системі вищої і середньої освіти, а з другого – суттєво зросла їхня кількість у позашкільній освіті, сфері обслуговування, засобах реклами та масової інформації. На початку війни люди більше соромились публічно спілкуватися мовою агресора, а з часом перестали звертати на це увагу, зосереджуючись на інших питаннях.

Насамкінець ще раз привернемо увагу до ролі українознавства у протидії рецидивам сталінізму та розвінчуванні його сучасних ідеологем на кшталт путінізму. Вона очевидна, оскільки закладена в предметі та концептуальних засадах

українознавства, його пізнавальних, освітніх та світоглядно-виховних функціях, методологічному інструментарії. Не применшуючи значення інших наук, зазначимо, що жодна з них неспроможна так системно, цілісно та безкомпромісно реалізовувати і захищати інтереси України та світового українства, розвивати, збагачувати та поширювати знання про українську націю, її історичну місію, відстоювати європейський вибір українців, як це робить українознавство, його наукові та освітні осередки, зокрема Науково-дослідний інститут українознавства КНУ імені Тараса Шевченка. Тому й не випадково, що українознавство з часу свого зародження та інституалізації на хвилі національно-культурного відродження України постійно перебувало під пресом заборон і переслідувань. За підрахунками знаного львівського професора В. Лизанчука, на рахунку московсько-царської та комуно-російської імперій понад 480 різних законів, постанов, ухвал, циркулярів, указів, розпоряджень про заборону української мови і культури, переслідування і знищення носіїв українознавства.

Хронологія утисків та ущемлень українознавства, на жаль, не вичерпалася після розвалу СРСР і відновлення незалежності України. Вони не минули й Інститут українознавства. Зважаючи на те, що ці питання досить повно висвітлені в літературі, обмежимось лише кількома сюжетами, починаючи із згадки про те, з якими перешкодами і в яких муках відроджувалося українознавство на межі 1980–1990-х рр., з якими труднощами відбувалася його концептуалізація та створювався Науково-дослідний інститут українознавства, скільки штучних перепон довелося подолати його

фундатору і першому директору П. Кононенку, а також всьому колективу для збереження установи. Ініційоване Інститутом запровадження українознавства як навчальної дисципліни в системі загальної і професійної освіти викликало шалений спротив з боку проросійських та українофобських сил. Сигналом до активної протидії цьому задуму стала зловісна стаття «Обережно: українознавство!» («Освіта України», 19 березня 1999 р.), на що відгукнувся і майбутній міністр освіти і науки (2010–2014), зрадник України Д. Табачник. Викликає подив, до яких підлих методів нищення українознавства, запозичених із арсеналу сталінщини, вдавалися чиновники: зміна назви і профілю Інституту, безпрецедентне позбавлення його статусу національного, скорочення фінансування і штатів, усунення П. Кононенка з посади і, нарешті, наказ МОН 2024 р. про реорганізацію Інституту, внаслідок якої він перетворився із самостійної загальнодержавної установи в один із підрозділів КНУ імені Тараса Шевченка. За кожним із цих та інших фактів криється детективна українофобська історія, яка ще потребує розслідування. Незважаючи на такі несприятливі умови, колектив Науково-дослідного інституту українознавства продовжує працювати, виконує досить великий обсяг науково-дослідних робіт, виступає організатором актуальних міжнародних та загальноукраїнських наукових конференцій, бере участь у підготовці та атестації наукових працівників.

Висновки. Сталінізм – багатомірне явище, а його ідеологія і практика виявилися досить живучими та небезпечними. Їхня реставрація в РФ породила путінізм, дала імпульс новим імперським

агресивним амбіціям, включно з окупаційно-геноцидною війною проти України. Головна сутність путінської моделі сталінізму полягає в тому, що вона носить злочинний, агресивно-імперський, тоталітарний характер, а її ідеологічним підґрунтям виступає рашизм як синтез фашизму, нацизму і сталінізму. Їхній пагубний вплив не оминув і українське суспільство, його владні структури. На думку деяких експертів, надмірна концентрація влади в руках президента, підміна функцій уряду його офісом, недооцінка парламенту, використання прокуратури, судів та інших правоохоронних органів, «ручні» кримінальні справи для тиску на конкурентів, переслідування незалежних ЗМІ, санкції проти опозиції нагадують темні часи сталінської епохи і можуть розглядатися як відхід від демократичних цінностей. На ці негативні тенденції звертає увагу Парламентська асамблея Ради Європи.

Величезна роль у протидії путінській моделі сталінізму та ідеології рашизму належить інтелектуальному потенціалу гуманітарних наук, передусім українознавству як інтегрованій системі знань про Україну та українство. Припинення війни на теренах України та подолання її руйнівних наслідків, у тому числі тих, що зумовлені реставрацією сталінізму в РФ та рецидивами в Україні, – пріоритетне і вкрай важливе завдання українського суспільства та світової демократії, оскільки збереження державної незалежності й відновлення територіальної цілісності України є одним із визначальних чинників підтримання стабільності й безпеки у Європі та всьому світі.

Отже, виклики, загрози та небезпеки, з якими зіткнулися українці, породжені путінським сталінізмом та імперськими

амбіціями РФ. Вони носять системний характер і українознавство покликане дати адекватні відповіді на них, виходячи з того, що путінізм – це сталінізм сьогодні. Необхідно знайти механізми для протидії та мінімізації ризиків; забезпечити етнополітичну стабільність суспільства; виробити оптимальні рішення для завершення війни, реінтеграції населення окупованих територій та відновлення територіальної цілісності України. Перехід від війни до миру та відбудови країни не означатиме послаблення уваги до її обороноздатності, припинення курсу на подальшу деколонізацію, дерусифікацію та декомунізацію суспільства. Маємо бути свідомими, що переконлива критика ідеологічних інсинуацій рашизму, спростування російських міфів, розвінчування доктрини «русского мира» як сегмента війни та українофобства має супроводжуватись продукуванням і нагромадженням нових знань про Україну та українство, самобутність їхніх цивілізаційних цінностей.

Спираючись на ці висновки, можна висловити деякі пропозиції в контексті реагування українознавців на виклики, зумовлені відродженням сталінізму в РФ та загрозами рашизму і путінізму для України.

У сфері українознавчих досліджень: продовжуючи наукове осмислення причин, характеру та перебігу російсько-української війни, звернути увагу на викриття підступної ролі в ній путінської реставрації сталінізму в РФ з усіма його негативними наслідками для України та демократичного світу. Методологія українознавчого синтезу та компаративістики дає змогу провести паралелі між системою одноосібної влади І. Грозного, Петра І, Сталіна та Путіна, виявити

спільні прояви московського царизму, російського імперіалізму, радянського тоталітаризму та «азійського деспотизму» щодо України. Перспективними проблемами для українознавства є підготовка колективної монографії «Українознавство на сторожі від рецидивів сталінізму», а також наукове осмислення процесу переходу українського суспільства від збройного захисту країни до її відбудови та адаптація ЗСУ, волонтерів до нових умов.

У сфері гуманітарної освіти: внести доповнення в навчальні програми з гуманітарних дисциплін закладів освіти про відродження ідеології та практики сталінізму, сутність його нової моделі в РФ та згубний вплив на українські реалії; підготувати методичні рекомендації щодо висвітлення загроз путінізму в контексті окупаційно-геноцидної війни РФ проти України, нав'язування несправедливого миру, викриття дискредитації української державності; порушити питання перед МОН про віднесення українознавства до обов'язкових навчальних дисциплін на всіх рівнях загальної та професійної освіти.

В інформаційному просторі: забезпечення пріоритетного місця українознавства у засобах масової інформації та соціальних мережах, залучення українознавців та інших гуманітаріїв до активної протидії пропаганді рашизму та путінізму, використанню платформ штучного інтелекту у ворожих цілях.

Особливу увагу слід звернути на професійну участь українознавців у соціальних мережах Facebook, Instagram, X (Twitter), YouTube, які за кількістю користувачів конкурують з офіційними ЗМІ, з метою розвінчування спроб кремлівських ідеологів замовчувати і

відбілювати злочини сталінізму та легітимізувати нинішню війну проти України. Необхідно всіма доступними засобами запобігати спробам окремих авторів цифрового контенту, блогерів замість критики російських наративів популяризувати їх.

Реалізація цих та інших пропозицій, які прозвучали на Міжнародній науковій конференції «Сучасне українознавство в обороні держави та її повоєнній відбудові» 16 жовтня 2025 р., сприятиме підвищенню ролі українознавства і всіх гуманітарних наук у формуванні стійкості українського суспільства та протидії рецидивам і «реінкарнації» сталінізму у вигляді путінізму, шкідливому впливу ідеології рашизму. Маємо пам'ятати, що завершення гарячої стадії війни і перехід до миру – складний, тривалий і багатогранний процес, який вимагатиме ще більшої консолідації суспільства для відбудови України, розробки нової стратегії її безпеки, способів деокупації тимчасово окупованих територій, створення умов для повернення біженців, а також глибокого аналізу уроків війни, нових підходів до меморіалізації пам'яті про її героїв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аврамчук, О., Кабачинський, І. *Братні кайдани. Російські міфи про українську історію*. Київ, 2025. 192 с.
2. Безсмертна, Н. Становище української діаспори у Російській Федерації в умовах реваншистської політики Кремля щодо України. *Українознавчий альманах*. 2021. Вип. 29. С. 25–31.
3. Богданович, Г. Виклики і загрози на шляху формування та функціонування української політичної нації в умовах повномасштабної війни. *Українознавство*. 2020. № 4. С. 34–51.
4. *Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937–1938 рр.* У 2-х частинах / упорядники: С. Кокін, М. Юнге. Київ, 2010. Ч. 1. 614 с.
5. Воропаєва, Т. Найбільші виклики, загрози та небезпеки для сучасного українства. *Українознавчий альманах*. 2020. Вип. 27. С. 50–59.
6. *Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали* / упорядник Р. Я. Пиріг. Київ, 2007. 1128 с.
7. Грабовська, І. Пошуки шляхів та методів протистояння путінізму: українські реалії. *Українознавчий альманах*. 2020. Вип. 36. С. 45–50.
8. Грабовська, І. Українство перед викликами путінізму. *Українознавчий альманах*. 2017. Вип. 22. С. 29–36.
9. Гула, Р. В. Феномен сталінізму в сучасному науковому дискурсі: проблеми, парадокси, суперечності. *Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки*. 2019. Вип. 57 (1). С. 26–31.
10. Дем'яненко, Б. Л. *Три моделі тоталітаризму: порівняльний аналіз фашизму, більшовизму та націонал-соціалізму*. Київ, 2000. 138 с.
11. Дем'яненко, Б., Дем'яненко, В. «Путінізм» як різновид авторитарного політичного режиму. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 3. С. 241–257.
12. Додонов, Р. Сучасна російсько-українська війна у дзеркалі геофілософської рефлексії. *Українознавчий альманах*. 2024. Вип. 34. С. 73–78.
13. Калакура, Я. Українознавство у викликах війни Московії проти України. *Українознавство*. 2023. № 1. С. 15–25.
14. Кононенко, П. П. *Українознавство: підручник для вищих навчальних закладів*. Київ, 2006. 872 с.
15. Крисаченко, В. *Українознавство: гуманітарні виміри*. Київ, 2025. 504 с.
16. Новікова, Л. *Ставлення населення України до постаті Сталіна*. Київ, 2019. URL: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&ca>

- t=reports&id=872&page=3 (дата звернення: 10.10.2025).
17. *Новітня історія України (1945–2020 роки): навчальний посібник* / К. Кондратюк, В. Качмар. Львів, 2020. 212 с.
  18. Терлюк, І. Я. *Сталінський тоталітаризм в Україні: історико-правовий нарис (1930-ті – початок 1950-х рр.)*. Львів, 2014. 168 с.
  19. Панасюк, В. А. Українофобство російського царизму та його політичні наслідки. *Політичне життя*. 2024. № 2. С. 175–182.
  20. Панасюк, В. А. Українофобство Росії в добу трансформаційних змін та сталінізму. *Політикус*. 2024. № 3. С. 94–102.
  21. Патріарх Кирило благословив війська РФ на війну проти України. URL: <https://pb-news.info/2022/03/14/patriarh-kyrylo-blagoslovuv-vijska-rf-na-vijnu-protu-ukrayinu> (дата звернення: 10.09.2025).
  22. Путін пригрозив українцям. URL: https://lb.ua/world/2022/02/21/506280_putin_prigroziv_ukraintsyam_shcho.html (дата звернення: 17.09.2025).
  23. Реабілітація сталінізму по-російськи і по-українськи. URL: <https://mnk.org.ua/archive/reabilitacija-stalinizmu-ro-rosiiski-i-po-ukrajinski/> (дата звернення: 23.08.2025).
  24. Сергійчук, З. О. *Українознавство*. Київ, 2021. 184 с.
  25. *Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки* / В. М. Даниленко та ін. Київ, 1991. 342 с.
  26. Стародубець, Г. М. *Методичні рекомендації з курсу «Історія сталінізму» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 032 «Історія та археологія»*. Житомир, 2021. 46 с.
  27. Судин, Д. Ставлення до Сталіна в українському суспільстві після 1991 р.: основні тенденції та чинники. *Народознавчі зошити*. 2021. № 6 (162). С. 1413–1434.
  28. Терлецька, І. Суспільно-політична система в Україні сталінської доби: формування нових парадигм вітчизняної історіографії (кінець 1980-х – 1990-х рр.). *Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки*. Київ, 1991. С. 297–314.
  29. Терлецька, І. Сутність сталінізму: історіографічне осмислення в сучасній Україні і Росії. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2011. Вип. 16. С. 232–248.
  30. Тимошик, М. С. *Тоталітарна журналістика. Доба радянської та змосковленні України: за документами архівів та матеріалами преси*. Кам'янець-Подільський, 2024. 519 с.
  31. Ткаченко, В. *Росія: ідентичність агресора*: монографія. Київ, 2016. 256 с.
  32. Томахів, В. Я. *Сталінізм як різновид тоталітаризму (історико-політологічний аспект)*: автореферат дис. канд. політ. наук: 23.00.01. Донецьк, 2001. 18 с.
  33. «Українізація» 1920–30-х років: передумови, здобутки, уроки. Київ, 2003. 392 с.
  34. *Українознавство: навчальний посібник для студентів ВНЗ / за ред. М. І. Обушного*. Київ, 2008. 627 с.
  35. *Упокорення голодом*. Збірник документів. Київ, 1993. 316 с.
  36. Фігурний, Ю., Шакурова, О. Актуалізація українознавчих досліджень під час повномасштабної російсько-української війни. *III Всеукраїнські наукові читання*. Збірник матеріалів. Київ, 2024. С. 140–151.
  37. Чупрій, Л., Льовкіна, О., Далекорей, А. Ідеологія «рашизму» як основа інформаційно-психологічних операцій РФ проти України. *Вісник Львівського університету. Серія Філософсько-політологічні студії*. 2024. Вип. 53. С. 212–219.
  38. Шаповал, Ю. І. Сталінізм і Україна. *Український історичний журнал*. 1991. № 7. С. 27–39.
  39. Як змінилося ставлення українців до Сталіна. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/08/4/162983/> (дата звернення: 26.08.2025).
  40. Якубова, Л. *Рашизм: Звір з безодні*. Київ, 2023. 318 с.

REFERENCES

1. Avramchuk, O., Kabachinsky, I. (2025).

Fraternal Chains. Russian Myths about Ukrainian History. Kyiv: Knygolav. 192 p. 6102[in Ukr.]

2. Bezsmertna, N. (2021). The Position of the Ukrainian Diaspora in the Russian Federation in the Context of the Kremlin's Revanchist Policy Towards Ukraine. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Ukrainian Studies Almanac), Vol. 29, pp. 25–31. [in Ukr.]
3. Bohdanovych, H. (2024). The Challenges and Threats to the Formation and Functioning of the Ukrainian Political Nation in the Context of the Full-Scale War. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 4, pp. 34–51. [in Ukr.]
4. Kokin, S., Yunge, M., comp. (2010). *The Great Terror in Ukraine. "Kurkul Operation" 1937–1938*. In 2 parts. Ch. 1. Kyiv, 614 p. [in Ukr.]
5. Voropaieva, T. (2020). The Most Important Challenges, Threats and Dangers for Contemporary Ukraine. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Ukrainian Studies Almanac), Vol. 27, pp. 50–59. [in Ukr.]
6. Pyrih, R., comp. (2007). *The Holodomor of 1932–1933 in Ukraine: Documents and Materials*. Kyiv, 1128 p. [in Ukr.]
7. Grabovska, I. (2020). Search for Ways and Methods of Countering Putinism: Ukrainian Realities. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Ukrainian Studies Almanac), Vol. 26, pp. 45–50. [in Ukr.]
8. Grabovska, I. (2017). Ukrainians Facing the Challenges of Putinism. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Ukrainian Studies Almanac), Vol. 22, pp. 29–36. [in Ukr.]
9. Hula, R. (2019). The Phenomenon of Stalinism in Modern Scientific Discourse: Problems, Paradoxes, Contradictions. *Naukovi praci MAUP. Seriiia Politichni nauki* (Scientific Works of the IAPM. Political Sciences series), Issue 57(1), pp. 26–31. [in Ukr.]
10. Demianenko, B. (2000). *Three Models of Totalitarianism: a Comparative Analysis of Fascism, Bolshevism and National Socialism*. Kyiv, 138 p. [in Ukr.]
11. Demianenko, B., Demianenko, V. (2018). "Putinism" as a Type of Authoritarian Political Regime. *Naukovi zapiski IPIEND NANU* (Scientific Notes of Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine), Issue 23, pp. 241–257. [in Ukr.]
12. Dodonov, R. (2024). The Current Russian-Ukrainian Conflict in the Mirror of Philosophical Reflection. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Ukrainian Studies Almanac), Vol. 34, pp. 73–78. [in Ukr.]
13. Kalakura, Ya. (2023). Ukrainian Studies in the Context of Moscow's War against Ukraine. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 4, pp. 15–25. [in Ukr.]
14. Kononenko, P. (2006). *Ukrainian Studies: A Textbook for Higher Educational Institutions*. Kyiv, 872 p. [in Ukr.]
15. Krysachenko, V. (2025). *Ukrainian Studies: Humanitarian Visions*. Kyiv, 504 p. [in Ukr.]
16. Novikova, L. (2019). *The Attitude of the Ukrainian Population towards Stalin*. Kyiv. [online] Available at: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=872&page=3> [Accessed 10 Oct. 2025]. [in Ukr.]
17. Kondratiuk, K., Kachmar, V. (2020). *Modern History of Ukraine (1945–2020): A Textbook*. Lviv, 212 p. [in Ukr.]
18. Terliuk, I. (2014). *Stalinist Totalitarianism in Ukraine: a Historical and Legal Essay (1930s – Early 1950s)*. Lviv, 168 p. [in Ukr.]
19. Panasiuk, V. (2024). Ukrainianophobia of Russian Tsarism and its Political Consequences. *Politichne zhittia* (Political life), No. 2, pp. 175–182. [in Ukr.]
20. Panasiuk, V. (2024). Ukrainophobia in Russia during the Transformational Changes and Stalinism. *Politicus*, No. 3, pp. 94–102. [in Ukr.]
21. *Patriarch Kirill Blesses the Russian Federation's War against Ukraine*. [online] Available at: <https://pb-news.info/2022/03/14/patriarh-kyrylo-blagoslovyyv-vijska-rf-na-vijnuproty-ukrayiny> [Accessed 10 Sept. 2025]. [in Ukr.]
22. *Putin Threatened Ukrainians*. [online] Available at: <https://lb.ua/>

- world/2022/02/21/506280_putin_prigroziv_ukraintsyam_shcho.html [Accessed 17 Sept. 2025]. [in Ukr.]
23. *Rehabilitation of Stalinism in the Russian Manner and in the Ukrainian Manner*. [online] Available at: <https://mnk.org.ua/archive/reabilitacija-stalinizmu-po-rosiiskii-po-ukrajinski/> [Accessed 23 Aug. 2025]. [in Ukr.]
24. Serhiichuk, Z. (2021). *Ukrainian Studies*. Kyiv, 183 p. [in Ukr.]
25. Danylenko, V., et al. (1991). *Stalinism in Ukraine in the 1920s-1930s*. Kyiv, 342 p. [in Ukr.]
26. Starodubets, H. (2021). *Methodological Recommendations for the Course "History of Stalinism" for Students of the Second (Master's) Level of Higher Education in the Specialty 032 "History and Archaeology"*. Zhytomyr, 46 p. [in Ukr.]
27. Sudyn, D. (2021). Attitudes towards Stalin in Ukrainian Society after 1991: Main Trends and Factors. *Narodoznavchi zoshyty* (Ethnographic Notebooks), No. 6 (162), pp. 1413–1434. [in Ukr.]
28. Terletska, I. (1991). The Socio-Political System in Ukraine During the Stalin Era: the Formation of New Paradigms of Domestic Historiography (Late 1980s – 1990s). *Stalinism in Ukraine in the 1920s-1930s*. Kyiv, pp. 297–314. [in Ukr.]
29. Terletska, I. (2011). The Essence of Stalinism: Historiographical Understanding in Modern Ukraine and Russia. *Ukraine in the 20th Century: Culture, Ideology, Politics*. Vol. 16. pp. 232-248. [in Ukr.]
30. Tymoshyk, M. (2024). *Totalitarian Journalism. The Era of Sovietization and Moscowization of Ukraine: Based on Archival Documents and Press Materials*. Kamianets-Podilskyi, 519 p. [in Ukr.]
31. Tkachenko, V. (2016). *Russia: the Identity of the Aggressor: A Monograph*. Kyiv, 256 p. [in Ukr.]
32. Tomakhiv, V. (2001). *Stalinism as a Type of Totalitarianism (Historical and Political Science Aspect)*. [A thesis for Candidate of Political Science, speciality 23.00.01 "Theory and History of Political Science"]. Donetsk, 18 p. [in Ukr.]
33. "Ukrainization" of the 1920s–1930s: *Prerequisites, Achievements, Lessons*. Kyiv, 392 p. [in Ukr.]
34. Obushnyi, M., ed. (2008). *Ukrainian Studies: A Textbook for Higher Education Students*. Kyiv, 627 p. [in Ukr.]
35. *Subjugation by Famine*. (1993). Collection of Documents. Kyiv, 316 p. [in Ukr.]
36. Fihurnyi, Yu., Shakurova, O. (2024). Actualization of Ukrainian Studies during the Full-Scale Russian-Ukrainian War. *III All-Ukrainian Scientific Readings*. Collection of Materials. Kyiv, pp. 140–151. [in Ukr.]
37. Chuprii, L., Lovkina, O., Dalekorei, A. (2024). The Ideology of "Rashism" as the Basis of the Information and Psychological Operations of the Russian Federation against Ukraine. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya Filosofskopolitohichni studii* (Bulletin of Lviv University. Series of Philosophical and Political Studies), Issue 53, pp. 212–219. [in Ukr.]
38. Shapoval, Yu. (1991). Stalinism and Ukraine. *Ukrayinskyi istorychnyi zhurnal* (Ukrainian Historical Journal), No. 7. pp. 27–39. [in Ukr.]
39. *How Ukrainians' Attitude Towards Stalin Changed*. [online] Available at: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/08/4/162983/> [Accessed 26 Aug. 2025]. [in Ukr.]
40. Yakubova, L. (2023). *Rashizm: The Beast from the Abyss*. Kyiv, 318 p. [in Ukr.]

Summary

**RESTORATION OF STALINISM IN RUSSIA:
CHALLENGES FOR UKRAINIAN STUDIES**

Yaroslav KALAKURA

orcid.org/0000-0001-9007-4991

Doctor of Historical Sciences, Professor, Honoured Professor
of Taras Shevchenko National University of Kyivlead research fellow of RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv
email: kalajar@ukr.net

The relevance of the research. Stalinism and rashism pose the greatest threat to Ukraine, its statehood, and identity, as evidenced by the current bloody war aimed to destroy Ukraine, the occupation of part of its territory, the use of Stalinist practices of violence, repression, de-Ukrainization, the forced imposition of Russian citizenship on Ukrainians, and their “re-education” along the lines of the “Russian world” through physical and moral and psychological torture. The dictatorial Kremlin regime has not abandoned the strategy of restoring the USSR as a condition for preserving the “great historical Russia” and sees Ukraine as the main obstacle to its implementation. This strategy prompted Putin to launch a full-scale aggression under the guise of a “special military operation” to “denazify” and “demilitarize” Ukraine.

The **purpose** of the study is to clarify the essence of Putin's model of Stalinism, expose its criminal, aggressive-imperial, and totalitarian character, prove its connection with rashism as a state ideology, and highlight the role of the intellectual potential of Ukrainian studies and its methodology in countering Putinism and rashism.

Conclusions. Putin's Stalinism and Russia's imperial ambitions generate the challenges, threats, and dangers that Ukrainians face. They are systemic in nature, and Ukrainian studies must provide adequate answers to them, based on the fact that Putinism is Stalinism today. It is necessary to find mechanisms to counteract and minimize risks; ensure ethno-political stability of society; develop optimal solutions for ending the war, reintegration of the population of the occupied territories, and restoration of the territorial integrity of Ukraine. The transition from war to peace and the reconstruction of the country will require increased attention to its defense capabilities, an end to the course of further decolonization, de-Russification, and de-communization of society. Convincing criticism of ideological insinuations of rashism, refutation of Russian myths, debunking the doctrine of the “Russian world” as a segment of war and Ukrainophobia must be accompanied by the production and accumulation of new knowledge about Ukraine and Ukrainianness, the originality of their civilizational values.

Keywords: Ukrainian studies, the danger of Stalinism, opposition to Putinism, rashism, Russian-Ukrainian war, refutation of Russian myths.

Отримано редакцією / Received: 24.01.26

Прорецензовано / Revised: 16.02.26

Схвалено до друку / Accepted: 26.02.26